

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון

פקודת ביטוח רכב מנועי

מאת

ד"ר פנחס גולדשטיין *

א. מבוא; ב. הצגת הבעיות; ג. מהות החבות ב"ביטוח החבות". 1. "חבות אחרת" – חבות חוזית? 2. חבויות על-פי חיקוקים ספציפיים; ד. דרך השיפוי של הנפגעים השונים ומהותו של "הביטוח האישי". 1. הולכי רגל. 2. נוסעים. 3. בעל הרכב והנהוג בו והגישות השונות למשמעותו של "הביטוח האישי"; ה. שלילת הגנות ממבטח בתביעות מבטוח מכוח "הביטוח האישי" ונאלת פרשנותו של סעיף 3(ב) לפקודת הביטוח. 1. הצגת הבעיות. 2. סעיף 3(ב) כיצור שוויון זכאות לפי חוק הפיצויים בלבד. 3. סעיף 3(ב) כיצור "שוויון זכאות" גם על-פי פקודת הביטוח. 4. מסקנות; ו. הפקודה של הקרן לנפגעי תאונות דרכים ו"הביטוח האישי"; ז. סיכום.

א. מבוא

פקודת ביטוח רכב מנועי [נוסח משולב] תשל"ל-1970 – לאחר תיקונה בתשל"ה¹, קובעת ביטוח חובה משני סוגים: "ביטוח חבות" (אחריות) כלפי צד שלישי (הידוע בעבר כ"ביטוח צד שלישי"), ו"ביטוח אישי" של בעלי הרכב והנהוגים בגין נוקי הגוף שלהם.² יצירתם של שני סוגי ביטוח אלה היוותה חלק מהתיקונים³ שהוכנסו בפקודה האמורה (להלן – פקודת הביטוח) באמצעות סעיף 18 לחוק הפיצויים לגפנעי תאונות דרכים תשל"ה-1975 (להלן – חוק הפיצויים).⁴

ענייננו כאן הוא לבחון את מהותם של שני סוגי הביטוח האמורים, תוך התייחסות למוסד חדש שנוצר שלא באמצעות פקודת הביטוח, אלא על-ידי חוק הפיצויים עצמו:

- * מרצה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב.
- 1 דמ"י 320. זהו שמה המתוקן של הפקודה לאחר מחיקת המלים: "סיכוני צד שלישי" מתוך שמה באמצעות התיקון שנקבע בסעיף 18(1) לחוק הפיצויים לגפנעי תאונות דרכים, תשל"ה-1975.
 - 2 סעיף 3 המתוקן לפקודת הביטוח.
 - 3 בשל קוצר היריעה, לא נתייחס כאן לתיקונים אחרים, כגון ביטול ההתייחסות ל"דרך ציבורית", ההגדרה החדשה של "רכב מנועי" ועוד.
 - 4 ס"ח תשל"ה 234.

הקרן לנפגעי תאונות דרכים, המשמשת "מבטח סטטוטורי", מקור כספי לפיצוי נפגע בנסיבות הקבועות בחוק הפיצויים.⁵

לצורך דיוננו אנו יוצאים ממספר נקודות-מוצא:

(1) המחוקק הישראלי, בבואו להסדיר את הפיצוי של נפגעי תאונות דרכים, לא בחר בהסדר במסגרת דיני הביטוח, אלא בהסדר במסגרת דיני הנוזקין, תוך ניסיון למצוא התאמה בינם ובין דיני הביטוח, קרי: פקודת הביטוח.

חוק הפיצויים הוא, כידוע, מעטה חקיקה בתחום דיני הנוזקין המחיל בתחום תאונות הדרכים עקרונות נזיקין חדשים, תוך זיקה מסוימת לפקודת הנוזקין.⁶ עקרונות חדשים אלה הם בתחום האחריות (ביטול עיקרון האשם והאשם התורם והחלת חבות מוחלטת במקומם) ובתחום הפיצויים (שיעורם, דרכי חישובם ואופן תשלומם).⁷ לפני חקיקת החוק היתה מקובלת עלינו התפיסה, כי הביטוח רק משרת את הוראות

5 סעיף 12 לחוק הפיצויים. ראה להלן דיוננו על הקרן וה"ביטוח האיש".

6 כקבוע בסעיף 4 לחוק הפיצויים. מכאן יש ללמד לכאורה על ביטול ההזקקות ל"מבחני הקשר הסיבתי" בפקודת הנוזקין, הוראה שספק אם תתקבל כלשונה, בהעדר זיקה בסעיף 4 להוראות סעיף 64 לפקודת הנוזקין. ביטול אחר מתייחס לנושא "האחריות השילוחית" בסעיפים 12-15 לפקודת הנוזקין (כאשר במקומם באה ההוראה בסעיף 2(ב) לחוק הפיצויים). מאידך גיסא ראה את הו"קה לפקודת הנוזקין בהוראות סעיף 7 לחוק (לענין תביעת נפגעים שאינם יכולים לתבוע מכוח החוק), סעיף 8(ב) (הדן ב"ייחוד העילה"); סעיף 9(ב) (הדן ב"זכות החזרה"); ותחולת שיטת דיני הנוזקין לענין הערכת הנזק וקביעתו, בכפוף ל"טכניקות" הספציפיות לנפגעי תאונות דרכים כנקבע בסעיפים 4-6 לחוק הפיצויים. זיקת הגומלין בין חוק הפיצויים לפקודת הנוזקין יוצרות בעיות לא מעטות שלא נוכל לדון בהן במסגרת זו. על חלק מהן, ראה: "אנגלרד, הצעת חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים" משפטים ה' (תשל"ד) 431; D. Kretzmer, "No Fault Comes to Israel" 11 Isr. L. Rev. (1976) 288 אשם - סוגיית הכאב והסבל" משפטים ה' (תשל"ג) 189.

7 סעיף 2 לחוק הפיצויים קובע את עקרונות האחריות:
2. (א) המשתמש ברכב מנועי (להלן - הנהג) חייב לפצות את הנפגע על נזק גוף שנגרם לו בתאונת דרכים שבה מעורב הרכב.

(ב) היה השימוש ברכב על פי התר כאת בעל הרכב או המחזיק בו, תחול האחריות גם על מי שהתיר את השימוש.

(ג) האחריות היא מוחלטת ומלאה, ואין נפקה מינה אם היה או לא היה אשם מצד הנהג ואם היה או לא היה אשם או אשם תורם של אחרים.

חובת פיצוי זו כפופה להגבלות בסעיף 7 לחוק:

7. (א) נפגעים אלה אינם זכאים לפיצויים לפי חוק זה:

(1) מי שגרם לתאונה במתכוון;
(2) מי שנהג ברכב תוך הפרת החוק לתיקון דיני העונשין (שימוש ברכב ללא רשות), תשכ"ד-1964, וכן מי שהיה נצוי ברכב בודעו שנהגים בו כאמור;
(3) מי שנהג ברכב כשאין לו רשיון לנהוג בו, למעט רשיון שפקע מחמת אי תשלום אגרה;
(4) מי שהרכב שימש לו, או סיע בידו, לביצוע פשע.

.....

באשר ל"טכניקות" תשלום הפיצויים, ראה סעיפים 4-6 לחוק. ראה גם א' פרוקצ'יה, "ביטוח תאונות דרכים ללא אשם - סוגיית הכאב והסבל" משפטים ה' (תשל"ג) 189.

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

הדין הכללי גם בתחום ביטוח הרכב המנועי, וכי הוא, כשלעצמו, אינו יוצר את החבות בפניו. חבות זו נקבעה בדין הכללי, שם הותנתה בקיום עיקרון "האשם". לפיכך, כפוף היה שיפוי של נפגע על-פי חוזה הביטוח להתקיימותן של הוראות הדין הכללי. לכאורה ניתן היה לצפות, כי אם סבר המחוקק שאין עוד להתנות את הפיצוי לנפגע בקיומה של אחריות המבוססת על "אשם" של מזיק ובקיומם של עקרונות כלליים מסוימים בתחום הנזק, הרי יסדיר הוא פיצוי זה ישירות בין הנפגע ובין המשלם בפועל – היא זה מבטח פרטי או ממלכתי.⁸

והנה, במקום שיצור מעשה חידש בתחום הביטוח, אשר יבטא את השינוי שחל ב"תפיסה הנוקטית"⁹, שבמסגרתו ניתן היה להסדיר גם נושאים עקרוניים, כמו עצם הזכאות לפיצויים וחריגיה, זכויות חזרה (סברוגאציה) ועוד, העמיד לנו המחוקק שני מעשי חקיקה: חוק הפיצויים בתחום האחריות וגובה הנזק (נויקין), ופקודת הביטוח שנשארה על כנה, בכפוף לתיקוני התאמה, וזאת בהנחה, כי ניתן "להרכיב" ללא קושי מיוחד את הוראותיה המתוקנות על הוראות חוק הפיצויים. ללמדך, כי לא חל שינוי עקרוני בתפיסה המסורתית של מוטג ושל תפקיד "הביטוח" גם לעניין פיצוי נפגעי תאונות דרכים.

(2) מטרת חוק הפיצויים והמאטריה שבה הוא דן הן בתחום ההגנה על נפגעים, אשר מבחינת דיני הביטוח הם בחזקת "צד שלישי": הולכי רגל, נוסעים ונוהגים הנפגעים על-ידי נוהגים אחרים. עניינו הבלעדי של החוק הוא שאלת האחריות (כותרת פרק ב' וסעיפים 2 ו-3)¹⁰ של נוהג כלפי נפגע. ברור, כי אין חוק הפיצויים דן בנוק גוף, אשר נוהג גורם לעצמו, שכן אין אדם אחראי בחבות כלפי עצמו. מלכתחילה, לא עמד בפני הוגי רעיון הפיצוי לנפגעי תאונות דרכים הצורך להסדיר את פיצויו של נוהג שנפגע ב"תאונה עצמית", דהיינו תאונה שלא מעורב בה רכב אחר.¹¹

(3) קיום דרישות פקודת הביטוח באשר למהות הביטוח והיקפו הוא בבחינת הנחה, אך אין הדבר בהכרח בבחינת עובדה. המחוקק מבית, כי נפגע יוכל להיפרע, בסופו של דבר ממבטח, מאחר שהנוהג אמנם מחויב בפוליסת ביטוח כדיון. "השוט" לאכיפתן

8 ראה הצעותיו של י' אנגלרד, ההסדר לפיצוי נפגעי תאונות דרכים (המכון למחקרי חקיקה ומשפט השוואתי, תשל"ב). באשר לאספקטים הכלכליים של החקיקה, ראת: י' כהנא, בחינת משמעויות נספיות ותחבורתיות של חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים תשל"ה-1975 ותעריף בטוח החובה (עבודת מחקר, ירושלים, 1976); צ' ליבר ומ' בורנובסקי, פיצוי נפגעי תאונות דרכים – המצב הקיים והשלכות שיטת הפיצוי "ללא אשם" (דו"ח מחקר, המכון למחקר עסקים, אוניברסיטת תל-אביב, 1976); A. Nitzan, *Compensation and Rehabilitation Procedures and their Impact on the Rehabilitation of Road Accident Victims in Israel*, (National Insurance Institute, Jerusalem, 1975).

9 "עלות חוק הפיצויים ונפגעי תאונות דרכים" רבנית לפלכלה מס' 9 (תשל"ז-1976). השווה י' אנגלרד, "הצעת חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים" משפטים ה (תשל"ד) 431-434 (להלן "אנגלרד").

10 אין החוק קובע כאן את זהות הנפגע (אם הולך רגל, נוסע או נוהג), ואף לא דן במעורבות שני כלי רכב. אך גם במקרה של נוהג-נפגע ברור, כי צריכים להיות שניים: "נוהג-משחמש" ו"נוהג-נפגע" (ראה לשון סעיף 2(א) לחוק, הערה 7 לעיל), כדי שמבחינה מוטגית תיווצר "האחריות" הנדונה בחוק.

11 השווה אנגלרד, שם, 439.

של דרישות הפקודה הוא בדמות סאנקציה פלילית המוטלת מכוח הוראות סעיף 2 לפקודה על הנהג החייב בביטוח, אך עדיין ייתכן מצב שבו לא יוכל הנפגע להיפרע מן המבטח עקב העדר פוליסה בת תוקף¹². יתר על כן, מבטח יכול לפטור את עצמו בפוליסת הביטוח מתשלום באמצעות התנאות על דרישות הפקודה, ואין בכך כדי לפגוע בתקפות חוזה הביטוח¹³. יש, עם זאת, בפקודה הוראות מסוימות השוללות את תוקפן של התנאות בעניינים ספציפיים, או השוללות הגנות מסוימות מצדו של מבטח (גדון באלה להלן).

3. הצגת הבעיות

סעיף 3 תמתקן של פקודת הביטוח קובע:

"(א) פוליסה לפי דרישותיה של פקודה זו היא פוליסה שהוציא מבטח שהיה מורשה בשעת הוצאתה והיא מבטחת את –

- (1) בעל הרכב והנהג בו – מפני כל חבות שהם עשויים לחוב לפי חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים תשל"ה-1975 (להלן – החוק) ומפני חבות אחרת שהם עשויים לחוב בשל מותו או חבלת גופו של אדם שנגרמו על ידי השימוש ברכב מנועי או עקב השימוש בו;
- (2) בעל הרכב הנהג בו וכל אדם הנהג בהתר ממנו – מפני נזק גוף שנגרם להם בתאונות דרכים כמשמעותם בחוק.

(ב) המבוטח בביטוח לפי סעיף קטן (א)(2) יהא זכאי לפיצוי כפי שהיה זכאי לקבל נפגע אחר לפי החוק."

הוראות אלה ודרך ניסוחן, וכן עצם יצירתו של סוג הביטוח החדש, "הביטוח האישי", מעוררות שאלות לא מעטות, ואנו נתייחס להלן לכמה מהן בלבד¹⁴:

12 סעיף 2 קובע:

"2. (א) בכפוף להוראות פקודה זו, לא ישתמש אדם – ולא יגרם ולא יניח שאדם אחר ישתמש – ברכב מנועי אלא אם יש על שימוש שלו או של האדם האחר באותו רכב פוליסה בת תוקף לפי דרישותיה של פקודה זו" (הנוסח המתקן של הסעיף מכוח הוראות סעיף 18(3) לחוק הפיצויים).

"....."

אנו לא נדון כאן בפטורים מחובת הביטוח הקבועים בסעיפים 4-6 לפקודת הביטוח.

13 ראה למשל: ע"א 287/64 ציון נ' המישר לביטוח לאומי, פ"ד יס (1) 7, 13; ע"א 346/56 זנר נ' פאנג, פ"ד יא 934, 939. הדין הוא, כי הגבלות בפוליסה שתוקפן אינו נשלל ע"י הסעיפים 14, 15 ו-19 לפקודה – שרירות הן וקיימת.

14 הדין במכלול הזיקות בין פקודת הביטוח לחוק הפיצויים, לרבות בעיות ספציפיות של משגי יסוד בחוק, חורג ממסגרת מאמר זה. טרם הרבדה משמעותם של משגי יסוד, כגון: "השימוש" ברכב המהווה יסוד להטלת האחריות (בכלל זה ההבחנה בינו ובין המתח "נהיגה" המשפיע בסעיף 3 לפקודת הביטוח, ואשר יש להגות, כי היקפו מצומצם מ"שימוש"), או טיבו של "המאורע" המהווה תאונה, או פירושה של "מעורבות רכב" בתאונה, שאלת "הקשר הסיבתי" הדרוש ועוד. פרשנות עקרונית "זכות החזרה" ו"ייתוד העילה" בחוק, ודין הביטוח הלאומי, בתי חולים ואחרים לעניין הוראות החוק והפקודה כאחד – אף הן שאלות סבוכות שכל אחת מהן מחייבת דיון נפרד.

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

- (א) מהותה של החבות המהווה נושא ל"ביטוח החבות" על-פי פסקה (א)(1) של סעיף 3.
- (ב) דרך השיפוי של הנפגעים השונים על-פי שני סוגי הביטוח, תוך התייחסות לנפקותו של "הביטוח האישי" לאור לשון פסקה (א)(2) של סעיף 3.
- (ג) דרך הפרשנות הראויה להוראה בסעיף 3(ב), שנועדה ליצור מעין "שוויון זכאות" בין נפגע המבוטח ב"ביטוח האישי" ובין נפגע אחר לפי החוק. אנו נקשה על משמעותה והיקפה של זכאות זו.
- (ד) אפשרויות שיפוי של מבוטח ב"ביטוח האישי" על-ידי הקרן לנפגעי תאונות דרכים (להלן הקרן), אם בכלל.

ג. מהות החבות ב"ביטוח החבות"

1. "חבות אחרת" – חבות חוזית?

בנוסף על חובת ביטוחה של חבות על-פי חוק הפיצויים, מציין המחוקק חובת כסוי של "חבות אחרת". מהי חבות זו?

דומה, כי בהעדר הגבלה מפורשת בלשון סעיף 3(א)(1) לגבי טיב החבות טעונת הביטוח, ניתן לטעון, כי היא כוללת גם "חבות מכוח חוזה", דהיינו, "סיכון ביטוחי", שאותו לא ידענו עד היום במסגרת ביטוח חובה של רכב מנועי.

פקודת הביטוח – בנוסחה הקודם – קבעה בסעיף 3(2) חריג מפורש לגבי "חבות שבחובה". עתה, לא רק שהחריג אינו מופיע עוד בנוסח המתוקן של סעיף 3 (הוא לא הופיע גם בהצעת חוק הפיצויים שהכניסה לנינויים בפקודת הביטוח)¹⁵, אלא שהמחוקק נוקט לשון גורפת, הכוללת ממילא כל חבות, לרבות "חבות מכוח חוזה". נמצא אפוא כי כל חבות חוזית שנוטל על עצמו נוהג (כגון נהג רכב ציבורי, אוטובוס, מונית או מוביל אחר) – מבוטחת כיום מכוח פקודת הביטוח¹⁶. לכאורה, ניתן, על כן, להקשות: האם יכול נפגע, אשר כלפיו חבים חבות חוזית (למשל גוסע במונית) להגיש נגד מבוטחו של הנוהג תביעה המבוססת הן על עילת מכוח חוק הפיצויים, ששיעורה כפוף לתקרת הפיצויים הקבועים בחוק, והן על עילה מכוח "החבות החוזית", ששיעורה אינו מוגבל, כאשר שתי העילות מצטברות (שכן שתיהן "מכוסות" על-ידי "ביטוח החבות")?

15 הי"ח תשל"ג 406, 411. בהצעת החוק נכלל, עם זאת, חריג – שאינו מופיע בנוסח הסופי – בדבר "חבות של מעביד בשל מעות או תבלת גוף של עובדו אם החבות מכוסה לפי פרק ג' לחוק הביטוח הלאומי...". וג'.

16 כנגד זאת ניתן לטעון, כי במלים: "ומפני חבות אחרת" לא התכוון המחוקק ל"חבות שבחובה", שכן בעבר יכולה היתה להיות לתוספת של חבות כזאת משמעות מבחינת דיני האחריות, מאחר שבעבר הוגבלה החבות בנויקין ל"חבות על-פי אשם", אשר עליה ניתן היה להוסיף אף אחריות מחלטה מכוח חוזה. אולם, משנקבעה חבות מחלטה כזאת כיום בדיני הנויקין, שוב אין צורך בתוספת. לשם מה חייבת אפוא "חבות שבחובה" בביטוח? מאידך גיסא, עשויה לנבוע מהפרשנות המתעצת בטקסט עילת תביעה נפרדת לפיצויים מכוח הפרת החוזה, כמוסבר להלן.

למצב כגון זה יש תרופה בדוקה: פוליסת הביטוח המצויה כיום בשוק ביטוח הרכב המגועי כוללת תריג המוציא כל "חבות מכוח חוזה" מכלל החבות המבוטחת בפוליסה. ואמנם, אין בחריג כזה כדי לפגוע בתקפות החוזה.¹⁷ יתר על כן, אין התנאה זו אסורה על-פי ההוראות הספציפיות, השוללות תוקף התנאות מסוימות בפוליסה.¹⁸ לפיכך, יהיה מבטח פטור מחבות במקרה כזה.

נשאלת השאלה: האם יוכל נפגע בנסיבות כאלה להיפרע מהקרן לפיצוי נפגעי תאונות דרכים עקב אי קיום כיסויה של החבות החוזית?

בהצגתה של שאלה זו אנו מקדימים את המאוחר, היינו את העיון בחפקידה של הקרן שייערך בשלב מאוחר יותר של דיוננו. אך כבר בשלב זה נוכל להשיב על שאלה זו בשלילה, לאור חיוביה של הקרן, המוגדרים בסעיף 12 לחוק הפיצויים:

"... לפצות נפגע הזכאי לפיצויים לפי חוק זה ואין בידו לתבוע פיצויים מאת מבטח מחמת... שהביטוח אינו מכסה את החבות הנדונה".

המלים: "נפגע הזכאי לפיצויים..." מגבילות את חובתה של הקרן לשלם פיצויים שעילתם בחוק הפיצויים בלבד, להבדיל מתשלומים מכוח חבות חוזית, שיצירתה (אם אמנם נוצרה) נעשתה בחיקוק אחר, הוא פקודת הביטוח.

2. חבויות על-פי חיקוקים ספציפיים

אין ספק, כי במסגרת "החבות האחרת", המכוסה ב"ביטוח החבות", ניתן לכלול חבויות חונות מכוח חיקוקים מסוימים— בנוסף לחבות על-פי חוק הפיצויים— העשויים להקנות עילת תביעה נגד בעל רכב והנוהג בו, כגון: החוק לתיקון דיני הנויקין האזרחיים (הטבת נזקי גוף) תשכ"ד-1964¹⁹; חוק שירות המדינה (גימלאות) [נוסח משולב] תשכ"ח-1968 ועוד.

ד. דרך השיפוי של הנפגעים השונים ומהותו של "הביטוח האישי"

להלן נבדוק את דרכי השיפוי של הנפגעים השונים מכוח סוגי הביטוח, לפי חלוקה לשלוש קטגוריות של נפגעים.

1. הולכי רגל (ונפגעים אחרים שאינם בכלי הרכב)

בקטגוריה זו של נפגעים לא חל שינוי מבהינתן דיני הביטוח עקב חקיקת חוק הפיצויים ותיקון פקודת הביטוח. נזקי הגוף ייאלם מבוטחים במסגרת "ביטוח החבות" של הנהג. הולך רגל (וכל נפגע אחר שאינו נמצא בכלי הרכב) תובע את הנהג-המוזיק ומבטחו

17 ראה הערה 13 לעיל, מה עוד שניתן לפקפק מלכתחילה (כמוסבר בהערה 16 לעיל) בעצם הכללתה של חבות זו במסגרת ביטוח החובה.

18 מכוח סעיפים 14, 15 ו-19 לפקודת הביטוח, כמוסבר להלן.

19 השווה אנגלרד, שם, 447.

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

בתביעה ישירה לפי סעיף 19 לפקודה²⁰, סעיף שהוראותיו לא שוננו ונשארו כפי שהיו. החבות עצמה נקבעת עם מילוי הוראותיו של סעיף 2 לחוק הפיצויים²¹, בכפוף להריגה הזכאות הקבועים בסעיף 7 לחוק זה²².

כאשר נפגע השייך לקטגוריה זו ניווק בתאונה שמעורבים בה מספר כלי רכב, הוא יכול לתבוע את כל הנהגים ומבטחיהם בפרוצדורה האמורה הקבועה בפקודה, והנהגים חבים כלפיו יחד ולאחד מכוח הוראות סעיף 3(ב) לחוק הפיצויים, אך בינם לבין עצמם הם נושאים בנטל החיוב בחלקים שווים²³.

2. נוסעים

גם בקטגוריה זו של נפגעים לא חל שינוי מבהינת דיני הביטוח. נזקי הגוף שלהם מבטוחים במסגרת "ביטוח החבות" של הנהג, חבות הנקבעת לפי הוראות סעיף 2 לחוק הפיצויים בכפוף להריגים הקבועים בסעיף 7 שלו. גם הם מגישים את תביעתם על-פי הפרוצדורה הקבועה בסעיף 19 לפקודת הביטוח, אולם ביריבותם עם הנהג – וממילא עם מבטחו – בתאונה שמעורבים בה מספר כלי רכב, חל שינוי עקב הוראות סעיף 3(א) לחוק הפיצויים, לאמור:

"בתאונות דרכים שבה מעורבים מספר כלי רכב, תחול על כל גוהג האחריות לנזקי הגוף של מי שנסע בכלי הרכב שלו."

ביטול ההידדקקות לעיקרון האשם שולל את הצורך בבחירתם של הנהגים האשמים בתאונה. נותר אפוא הצורך בקביעת "הסדר מינהלי" בלבד של זהות הנתבע בתביעת הנפגע.

3. בעל הרכב והנהג בו, והגישות השונות למשמעותו של "הביטוח האישי"

סעיף 3(א)(2) לפקודת הביטוח קובע – בנוסף על "ביטוח החבות" – גם תובת ביטוח של "בעל הרכב והנהג בו וכל אדם הנהג בהתר ממנו – מפני נזק גוף שנגרם להם בתאונות דרכים כמשמעותם בחוק". מהי משמעותו ונפקותו של הביטוח החדש? ניתן לתאר שתי סיטואציות שונות שבהן נפגע נהג: האחת – פגיעה בתאונה שמעורב בה רכב אחר, והשנייה – פגיעה בתאונה עצמית, שמעורב בה רכב הנפגע בלבד. לכאורה, אין הבחנה – לאור לשון הפסקה 3(א)(2) בין שתי הסיטואציות, וניתן לקבוע, כי כיום זכאי נהג לדמי ביטוח גם במקרה של תאונה עצמית. מכאן גם התיקון שהוכנס בשמה של הפקודה, שנמחקו ממנו המלים: "סיכוני צד שלישי"²⁴.

20 סעיף זה יוצר "יריבות ישירה" בין הנפגע צד שלישי ובין מבטחו של הפוגע.

21 ראה הערה 7 לעיל.

22 ראה שם.

23 סעיף 3(ב) לחוק קובע:

"נפגע אדם מחוץ לכלי הרכב, יהיו הנהגים חייבים כלפיו יחד ולאחד; בינם לבין

עצמם ישאו בנטל החיוב בחלקים שווים."

24 מכוח הוראות סעיף 18(1) לחוק הפיצויים.

הפיסקה מפנה להגדרת המונח "תאונת דרכים" בחוק הפיצויים, ועל-פי הגדרה זו, "תאונת דרכים" – מאורע שבו נגרם לאדם נזק גוף עקב שימוש ברכב מנועי בין נסיעת הרכב ובין בעמידתו. אין הגדרה זו מתייחסת למספר כלי רכב, ולפיכך ניתן לכלול במסגרתה תאונה שמעורב בה רכבו של נוהג אחד בלבד, כגון "תאונה עצמית". ואמנם פרשנות זו היא הפרשנות המקובלת כיום בשוק הביטוח²⁵. עם זאת ניתן, לדעתנו, להקנות פרשנות אחרת לאמור בפיסקה הנדונה – אף כי הצעתנו היא אקאדמית בלבד. לפי גישתנו פסקה (א)2 אינה מקנה זכות לפיצוי במקרה של "תאונה עצמית". כל שנקבע בה הוא הסדר של דרך הגשת התביעה במקרה של נזק גוף לנוהג בתאונה שמעורב בה רכב אחר, לפיו על הנוהג הנפגע לתבוע את מבטחו הוא ולא את מבטחו של נוהג אחר²⁶.

גישה זו תוכל לעזור לנו בפתרונה של שאלה מרכזית (המוצגת להלן), והיא שאלת תחולתן של הוראות הסעיפים 14, 15 ו-19 לפקודת הביטוח, המקנות מעמד מועדף רק לנפגע שהוא צד שלישי כלפי מבטח על-פני מבטח ב"ביטוח אישי" (לרבות, נפגע ב"תאונה עצמית", אם נזקו אמנם מבטחים מכוח "הביטוח האישי"). זאת, לאור הוראות יצירת "שוויון הזכאות" בין המבוטח ב"ביטוח אישי" ובין נפגע אחר לפי חוק הפיצויים (צד שלישי) הקבוע בהוראות סעיף 3(ב) לפקודה²⁷. אם לא תתקבל דעתנו, יתעוררו קטיי הפרשנות של סעיף 3(ב) לפקודה כמפורט בהמשך דברינו.

(א) אי-תחולת "הביטוח האישי" על "תאונות עצמיות". המחוקק,

25 קביעה זו מבוססת על בדיקה אמפירית.

26 נקודת המוצא של דיוננו כאן היא, כי המבוטח בביטוח על-פי פסקה (א)2 יכול לתבוע את מבטחו הוא בלבד. השאלה מתעוררת רק בסיטואציה שבה קיימת כלפי הנוהג גם חבות כצדו של נוהג אחר, כאשר ניתן לטעון, כי יכול הנוהג הנפגע לתבוע את הנוהג האחר גם מכוח ביטוח החבות של הלה (פיסקה (א)1). אם דרך זו אמנם פתוחה לפניו, לשם מה נועד "הביטוח האישי" ?

אף על פי שזוהי הנמקתנו, יש להודות כי בלשונו של סעיף 3(א) עצמה אין הנראה מפורשת בזכותה, כך שגישתנו זו מבוססת על פרשנות בלבד.

למותר לציין, כי לא מוקנית למבוטח-הנוהג שנפגע תביעה מצטברת מכוחו של שתי הפיסקאות, דהיינו, מכוח "עילת החבות" ומכוח "עילת הביטוח האישי". תביעה כזאת תעמד בניגוד לעקרונות שיפוי כלליים, לפיהם לא יוכל נפגע להיפרע פעמיים בגין אותו נזק.

באשר ל"שאלת התביעה החילופית" שעוררנו, יש לציין, כי עשויה להיות לה נפקות מעשית בשני מישורים לפחות. ראשית, בעניין "הנחת העדר תביעות", או "הגדלת פרמיות מחמת תביעות יתר". אם קיימת אמנם אפשרות תביעה חילופית, הרי יגיש הנוהג הנפגע את תביעתו רק כנגד הנוהג האחר ומבטחו, ולא כנגד מבטחו הוא, למען לא תושפע הפרמיה שלו מהיקף תביעותיו. נרשא זה איננו אקטואלי עתה מחמת ביטול הסדרי ההנחה בפרמיות (כלום לא בוטל ההסדר דוקא משום חובתו של נוהג לפנות עתה למבטחו שלו ?).

אך אם יחלט על חידושו, תחזור תביעה ותתעורר. המישור השני הוא דין הגנת מבטח ותחולתן על תביעות מבטח-נוהג "בביטוח אישי". נרשא זה ידון להלן. אם אמנם קיימת "תביעה חילופית" לנוהג הנפגע כלפי הנוהג האחר ומבטחו (כאשר הנוהג הנפגע הוא בבחינת צד שלישי כלפי מבטחו של הנוהג האחר), כי אז אין מקום לדיונו בסוגיה להלן. דיון זה נערך בהנחה, כי "תביעה חילופית" זו אינה אפשרית.

27 ראה הדיון בהוראות סעיף 3(ב) לפקודת הביטוח להלן.

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

בבואו להסדיר את שאלת הפיצוי של נפגעי תאונות דרכים, בחר כאמור לערוך תיקוני התאמה בלבד בפקודת הביטוח, והיינו, התאמת הפקודה למאטריה ולגושאים הגדונים בחוק הפיצויים, ולכן ערך את התיקונים באמצעות סעיף בחוק הפיצויים (סעיף 18). כך אנו מוצאים ב"דברי ההסבר" להצעת חוק הפיצויים את ההסבר הבא לסעיף 18 לחוק (סעיף 19 בהצעה):²⁸

"בסעיף זה מוצעים תיקונים בפקודת הביטוח לשם התאמתה לעקרונות האחריות המוחלטת שנקבע בחוק המוצע..."

גם ללא דברי הסבר אלה היינו סבורים, כי כאשר בוחר מחוקק להסדיר פיצויים שלא במסגרת דיני הביטוח, אלא יוצר דבר חקיקה חדש בתחום דיני הניזקין, אשר דיני הביטוח רק "מורכבים" עליו, נועדת "הרכבה" זו לצורך יצירת התאמה בין שני מעשי החקיקה. לפיכך, ניתן לטעון, לדעתנו, כי כל הוראותיו של סעיף 3 המתוקן של פקודת הביטוח נועדו "לכסות" מבחינת דיני הביטוח אך ורק אותן סיטואציות המוסדרות בחוק הפיצויים, והנה, חוק הפיצויים דן אך ורק במאטריה של "אחריות"²⁹. כפי שכבר צוין לעיל, וכללות כאן סיטואציות של נפגעים שונים, שכלפיהם מתקיימת "האחריות" (ללא אשם) שנקבעה בחוק. נפגעים אלה יכולים לכלול נוהגים הנפגעים על-ידי מעורבות רכב אחר, שכן, רק או קיימת כלפיהם "אחריות". לעומת זאת, הסיטואציה של "תאונה עצמית" אינה יכולה מלכתחילה להידון בחוק, שכן אין אחריות של אדם כלפי עצמו.

אם הסיטואציה של "תאונה עצמית" אינה מוסדרת בחוק הפיצויים — לשם מה יש למצוא לה "הסדר ביטוחי" למטרת התאמה במסגרת פקודת הביטוח? גם אין למצוא סתירה כלשהי לפרשנות זו בלשונה של פסקה (א)(2): ההפניה הנעשית בה ל"חוק גוף בתאונות דרכים"³⁰ כמשמעותם³¹ בחוק "עשויה להתפרש כהפניה לאותה "תאונות דרכים" המוסדרת בחוק זה"³² (ולא רק לעצם ההגדרה של תאונה זו בסעיף "ההגדרות" של החוק). אין החוק עוסק ב"תאונות דרכים" בעלמא, אלא בתאונה הגדונה בסעיף היסוד של החוק, הוא סעיף 2, הדן אך ורק בתאונה שלגביה חלה חובת "אחריות" (מוחלטת).

אם נפרש את פסקה (א)(2) לפקודת הביטוח ללא התאמה לעניינים המוסדרים בחוק הפיצויים, אנו נקנה להוראותיה כוח של יצירת מכשיר פיצוי נפגעים, שעניינם אינו מוסדר בחוק, עילת תביעה מכוח פקודת הביטוח, שאינה מוכרת בחוק. האמנם לכך היתה כוונת הוגי רעיון הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, וכוונת המחוקק, כאשר בחרו להכניס תיקוני התאמה בלבד בפקודת הביטוח? תפיסה כזאת של הדברים עומדת בניגוד לשיטת החקיקה שבחר בה המחוקק, אילו הפץ בתוצאה זו בודאי שהיה עליו לקבוע את פיצוי נפגעי תאונות הדרכים במסגרת של הסדר ביטוחי בלבד.³³

28 ה"ח תשל"ג 406, 411.

29 ראה הערות 7, 10 ו"11 לעיל.

30 צ"ל: "תאונות דרכים".

31 אם בחר מנסח החוק בלשון רבים דוקא אזי צ"ל: "משמעותן".

32 דהיינו, תאונה שלגביה נוצרת אחריות לפי סעיף 2(א) לחוק (ראה הערות 7, 10, ו"11 לעיל).

33 ניתן להלוק, כמוכח, על דעה זו בטענה, כי תהיה אשר תהיה "טכניקת החקיקה", הרי ביקש

נמצא, כי לדעתנו כל מה שפיסקה (א)(2) התיימרה להסדיר היה הסדר תביעתו של נוהג (להבדיל, מנפגעים אחרים: נוסעים והולכי רגל) בגין נזקיו הוא, רק כשהתאונה עצמה מזכרת על-ידי החוק כמזכה בפיצוי (נוהג הנפגע בתאונה שמעורב בה רכב אחר) כלפי מבטח מסוים, היינו מבטחו שלו. במלים אחרות, סעיף 3 מסדיר תביעות נפגעים בשני מישורים: פסקה (א)(1) — המטילה "ביטוח חבות" — יוצרת עילת תביעה לנוסעים ולנפגעים מחוץ לרכב כלפי הנוהג הפוגע ומבטחו, ואילו פסקה (א)(2) מפנה נוהג שנפגע בעצמו למבטחו הוא, כלומר, "הסדר בין מבטחים".

לדעתנו, אין גם כל הצדקה הגיונית וכלכלית להכרה בפיצוי ב"תאונות עצמיות" במסגרת ביטוח-חובה סטטוטורי: חוק הפיצויים עצמו, בבטלו את עיקרון "האשם" ובהטילו חבות מוחלטת על נוהגים, שיפר במידה משמעותית את מצבם של נוהגים לגבי אפשרויות הפיצויים. ערב חקיקת החוק יכול היה נוהג להיפרע מנוהג-פוגע (ומבטחו של הלה) רק אם הוכח האשם של הנוהג האחר. להבדיל מהולכי רגל, שזכו ברוב המקרים בפיצויים נגד הנוהג הפוגע, ונוסעים — שזכו בפיצויים אלה כמעט תמיד (איזוהי הרשלנות התורמת שניתן ליחס בדרך כלל לנוסע ?!), הרי בחלק משמעותי של מקרי פגיעה של נוהגים על-ידי נוהגים אחרים, לא זכה הנוהג הנפגע בפיצויים המלאים שהיה ראוי להם. עתה, עם ביטול חובת הוכחת האשם גם מצידו של נוהג פוגע, זכאי כל נוהג לפיצוי. זהו החידוש הגדול שחידש חוק הפיצויים למענם של נוהגים נפגעים (מכאן גם הביסוס העיקרי לטענתם של אלה שהטילו את חובת תשלום הפרמיות המוגדלות, עקב חקיקת חוק הפיצויים, על בעלי הרכב בלבד).³⁴

יש, אפוא, מקום להטיל ספק בכוונה להוסיף ולשפר את מעמדם של הנוהגים על-ידי הכללתה של עילת שיפוי "ביטוחית" נוספת בגין "תאונות עצמיות", כעילה עצמאית ובלתי תלויה בהוראות חוק הפיצויים במסגרתה ובאמצעותה של פקודת הביטוח. לטוען, כי מכיוון שהנוהגים עצמם הם אלה הנוכחים בנטל תשלום פרמיות הביטוח ומכיוון שכך הם זוכים במסגרת "הביטוח האישי" גם בביטוח תאונות עצמיות ייאמר, כי אל לו למחוקק לשים עצמו במקום הנוהגים ולעשות חיסוביהם. עניינו חייב להיות מוגבל לדאגה לפיצוי של נפגע, שנוקו נגרם על-ידי אדם אחר.

ולסיום הדיון בנקודה זו יש להוסיף את הערתנו בפתח הדיון, כי ניסיון הפרשנות שהועלה כאן יש בו כדי לפתור בעיה היסובה אחרת, והיא דרך הפרשנות הראויה של סעיף יסוד אחר בפקודת הביטוח המתוקנת, הוא סעיף 3(ב) שיידון להלן.³⁵

(ב) זהות המבוטח. זהות המבוטח ב"ביטוח אישי" שונה מזו שב"ביטוח החבות". פסקה (א)(2) חלה על "בעל הרכב הנוהג בו וכל אדם הנוהג בו בהתד ממנו", בעוד פסקה (א)(1) חלה על "בעל הרכב והנוהג בו" ללא התייחסות ל"נוהג

המתוקק להקנות טובת הנאה סוציאליות בהיקף מרבי, והוא קבע אותן בשני מעשי חקיקה נפרדים, כאשר פקודת הביטוח אמנם מהווה מקור עצמאי ובלתי תלוי לפיצוי, חזאת — לגבי הנוהג שנפגע.

34 ראה י כהנא, בחינת משטריות כספית ותחבורתיות של חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים תשל"ה-1975 ותקריף ביטוח חובה (עבודת מחקר, ירושלים, 1976). לפי הערכתו (שם, 1-5), לא ניתן בעבר פיצוי ל-50% מהנוהגים.

35 מאידך גיסא, עשויה הצעת פרשנות זו לעורר בעיה בנושא אחר, והוא משמעותו מלכתחילה של סעיף 3(ב) לפקודה. דיון בבעיה זו ותשובה לה ראה בהערה 60 להלן.

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

בהת"ר³⁶. ניתן לומר, כי "ביטוח החבות" מכסה את האחריות של כל נוהג, ללא קשר לנסיבות נהיגתו, אם היא בהת"ר אם לאו. כך תכוסה גם אחריותו של גנב רכב כלפי נפגע³⁷.

יש לציין, כי בחוק הפיצויים עצמו נקבעה אחריות רק לגבי מי שהתיר את השימוש ברכב (סעיף 2(ב) לחוק), אך לאור "הכיסוי הביטוחי" לגבי נוהג ללא הת"ר, הרי כשיש בידי בעל רכב "ביטוח חבות" נכללת במסגרתו גם חבות בגין פגיעה של מי שנוהג ללא הת"ר — לאור העדר מיגבלה בדרישות פקודת הביטוח לגבי זהות הנוהג³⁸. בפוליסות ביטוח הרכב המצויות כיום בשוק הביטוח מופיע — בצורה זו או אחרת — תיאור של המבוטח, תוך ציון מפורש כי הכיסוי ניתן למי שנוהג בהת"ר בלבד³⁹. חריג זה הוא בניגוד לדרישות הפקודה, אך ככל זאת הוא תופס⁴⁰.

"הביטוח האישי" שונה מקודמו מבחינת דרישות הפקודה. ראשית, הביטוח חל על "בעל הרכב הנוהג בו" (ברכב), ואדם אחר "הנוהג בהת"ר" (מבעל הרכב). שנית, כעולה מן הכתוב, לאדם האחר חייב להיות הת"ר לנהוג. ההבחנה בין שני סוגי הביטוח לעניין "ההת"ר" מובנת: "ביטוח החבות" — שבו אין צורך בהת"ר — נועד להעניק לנפגע פיצוי בכל מקרה, ללא זיקה ותלות באופן השימוש ברכב. באשר

36 יש לשים לב כאן להודקקות למונח "נוהג בו", דהיינו למצב של "נהיגה", להבדיל מהמונח "שימוש", לעניין פיצוי לצורך חוק הפיצויים. "נהיגה" היא מושג מצומצם מ"שימוש", אך לא נוכל להתייחס למהות ההבחנה במסגרת זו. יש לציין, עם זאת, כי אם נפגע הנפגע עקב "שימוש" ברכב שאינו בבחינת "נהיגה" ממש אינו יכול להיפגע מכוח "ביטוח החבות" ממכסתו של הנוהג, עדיין יכול הוא להיפגע מהקרן לנפגעי תאונות דרכים, בהיותו "נפגע הזכאי לפיצויים" לפי חוק הפיצויים (ראה הוראות סעיף 12 לחוק ומשמעותן הגדוונות להלן). אשר לתביעת בעל הרכב נגד הקרן בגין נזק לגופו הוא — ראה להלן.

37 הגנב צפוי לסאנקציה פלילית הקבועה בסעיף 2 לפקודת הביטוח (ראה הערה 12 לעיל). באשר לפיצוי של הגנב עצמו לא מתעוררת בעיה (זה הדין לגבי כל מי שמשתמש ברכב ללא רשות במונח החוק הפלילי), שכן אין הוא זכאי לפיצוי כלל לאור החריגים לזכאות הקבועים בסעיף 7 לחוק הפיצויים (ראה הערה 7 לעיל), המתייחס, בין היתר, לנפגע המשתמש ברכב בניגוד לחוק לתיקון דיני העונשין (שימוש ברכב ללא רשות), תשכ"ד-1964.

באשר לנפגע אחר, הסובל נזק גוף מחמת שימוש ברכב ללא רשות, ישנה הצדקה מלאה לפיצוי. השווה: Fleming, *The Law of Torts* (Sydney 4th ed., 1971) 332. וכן ראה: J.D. Kretzmer, "No fault Comes to Israel" 11 *Israel L. Rev.* (1976), 288, 301 השווה אנגלרד, שם, 439-440. וכן השווה Kretzmer, שם, 290, 299; ש' מורד, "אחריותו של מי שהתיר שימוש ברכב" הפרקליט ל (תשל"ו) 315; פרידמן, *מיטוח רכב מנועי* (תל-אביב, 1972) 357-345; פרידמן, "אחריות בנוזיקין בשל השארת מפתחות ברכב מנועי" עיוני מניפסט ב (תשל"ג) 878.

38 יש שהגבלה זו מופיעה ב"תעודת הביטוח".

39 ראה הערה 13 לעיל. יש לציין חריג אחר העשוי להופיע בפוליסה, או בתעודה הוא: מתן כיסוי ל"נוהג יחיד" בלבד. חריג כזה תופס גם הוא. יש לזכור חריג זה גם לעניין הוראות הפקודה בדבר "הביטוח האישי" הנדון להלן. בשני המקרים עומד החריג בניגוד לדרישות הפקודה. פוליסת ביטוח הרכב הנוכחית ותעודתה נבדקו ואושרו בידי המפקח על הביטוח. הכיצד? עם זאת, עובר המשתמש ברכב, בנסיבות כאלה, עבירה פלילית לפי סעיף 2 לפקודת הביטוח (ראה הערה 12 לעיל). סיטואציה זו, הנוצרת ע"י המבטחים עצמם בנסחם את הפוליסה בדרך זו, היא תופעה בלתי נסבלת.

ל"ביטוח האישי", מדוע יינתן שיפוי כאת מבטח לנוהג אשר נוהג ללא התר לגבי נוקיו הוא? ⁴¹

ה. שלילת הגנות ממבטח בתביעות מבוטח מכוח "הביטוח האישי" ושאלת פרשנותו של סעיף 3(ב) לפקודת הביטוח

1. הצגת הבעיות

חובתו של נוהג שנפגע לתבוע את מבטחו שלו מכוח "הביטוח האישי" ⁴², מעוררת את השאלה: באיזו מידה רשאי מבטח לעורר בגד נוהג-מבוטח זה טענות והגנות המוקנות לו על-פי חוזה הביטוח (טענות הפרת חוזה, או אי-מילוי תנאים) ועל-פי דין בכלל (כגון לגבי פגמים בכריתת החוזה המקנים זכות ביטול)? כפי שניזכר להלן, הבעיה מתעוררת במלוא חריפותה רק אם נאמץ את הגישה המקובלת, לפיה כולל "הביטוח האישי" גם סיטואציה של "תאונה עצמית".

ובכן, יש לזכור, כי חוזה הביטוח, ככל חוזה אחר, כפוף להוראות דיני החוזים הכלליים, אלא שלגבי חוזה ביטוח רכב מנועי קיימות הוראות סטטוטוריות ספציפיות המגבילות את תחולתם של דינים אלה, כמפורט בסעיפים 14, 15 ו-19 לפקודת הביטוח. ערב תיקונה דנה הפקודה בביטוח חבות (סיכוני צד שלישי) בלבד והסעיפים הנ"ל חלו במישור היחסים של הצד השלישי והמבטח:

סעיף 14 שולל את תקפותו של כל תנאי בפוליסה המחייב עשיית מעשה או אי-מעשה בתקופה שלאחר קרות התאונה, לגבי צד שלישי שנפגע, המגיש תביעה בשל "חבות הטעונה ביטוח", כאשר כותרת הסעיף היא: "תנאים שאין להם תוקף כלפי צד שלישי". לדוגמה: הוראות בפוליסה בדבר מתן הודעה על התאונה, או אי-מסירת הודאה כלשהי מצד מבוטח בפני כל אדם לגבי התאונה, אלא בהסכמת המבטח. סעיף 15 שולל אף הוא את תקפותם של תנאים בפוליסה בשמונה נושאים, כלפי אדם התובע מכוח "חבות טעונה ביטוח", וכותרת הסעיף היא: "הגבלות שאין להן תוקף כלפי צד שלישי" ⁴³. ברור היה אפוא, לאור ההתייחסות לתביעה מכוח "חבות טעונה ביטוח" ולאור כותרות הסעיפים, כי הללו חלים אך ורק על תביעותיו של נפגע שהוא בבחינת צד שלישי, להבדיל, מתביעות המבוטח עצמו. מאידך גיסא, ברור היה בה במידה, כי ההתייחסות הספציפית לסוגים מסוימים של תנאים מלמדת, כי התנאות כמין אחר בפוליסה תהיינה בעלות תוקף כלפי צד שלישי. לדוגמה: הוראות בדבר תוקף רשיון נהיגה, או הוראות המגבילות את אופן השימוש ברכב למטרות מסוימות.

41 הנמקה זו יפה לסיטואציה של "תאונה עצמית" (אם היא נכללת בגדר "הביטוח האישי"). אולם מה דינו של נוהג הנפגע בתאונה שמעורב בה רכב אחר, אשר לפני תיקון הפקודה יכול היה להיפגע מהנוהג האחר וכמבטחו מבלי קשר לנסיבות נהיגתו, אם בהתר אם לאו, בהיותו צד שלישי כלפי מבטח זה? התשובה היא: נוהג כזה הוא "בבחינת נפגע הזכאי לפיצויים" לפי חוק הפיצויים ועל כן הוא יכול לפנות לקרן לנפגעי תאונות דרכים ולהיפגע ממנה (ראה דיוונו בחיוביה של הקרן להלן בטקסט).

42 ראה הערה 26 לעיל.

43 הסעיף מונה שמונה סוגים של תנאים לגבי הנושאים הבאים: "(1) גיל, המצב הגופני או הנפשי של הנהגים ברכב; (2) מצב הרכב; (3) מספר האנשים המוסעים ברכב" ועוד.

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

סעיף 19 לפקודה דן בביטואציה ספציפית, שבה "...ניתן פסק דין נגד מבטוח בשל חבות טעונת ביטוח", והוא קובע, בין היתר, כי במקרה כזה לא תעמודנה למבטוח טענות לגבי בטלות הפוליסה או פקיעתה, כאשר כוונת הכתוב היא, למשל, לטענות לגבי פגמים בכריתת החוזה, כגון: טעות, הטעיה (לרבות אי-גילוי) ועוד, היוצרות עילה לביטול החוזה – אך זאת כלפי צד שלישי שלזכותו ניתן פסק הדין.

הבעיה מתעוררת מאחר שהוראות הסעיפים 14, 15 ו-19 לפקודת הביטוח, חרף עניינן המיוחד במינו והתוצאות החריגות שהן יוצרות מבחינת הדין הכללי, לא תוקנו במפורש עם תיקון פקודת הביטוח על-ידי סעיף 18 לחוק הפיצויים, והן נשארו לכאורה על כנן כלשונו. כך גם לא תוקן סעיף 1 לפקודה, הדין ב"הגדרות" של מונחים הנזכרים בפקודה, אשר ממשיך לכלול התייחסות אך ורק למונח "חבות טעונת ביטוח – חבות שיש לכסותה בפוליסה כאמור בסעיף 3", וזאת, כאשר סעיף 3 תוקן ונכללת בו כיום חובת ביטוח שאינה "חבות". העדרו של תיקון מפורש בסעיפים הנדונים בולט עוד יותר לאור גישת המחוקק לערוך תיקונים ספציפיים. כך נמחקו במפורש המלים "סיכוני צד שלישי" משם הפקודה⁴⁴ ומלשונו של סעיף 2 לפקודה⁴⁵.

הפתרון לבעיה שהצגנו אמור, כנראה, להימצא בהוראות סעיף 3(ב) לפקודה:

"המבטוח בביטוח לפי סעיף קטן (א)(2) יהא זכאי לפיצוי כפי שהיה זכאי לקבל נפגע אחר לפי החוק".

זהו סעיף שמטרתו לקבוע "שוויון זכאות" של המבטוח ב"ביטוח אישי", והבעיה היא: מהי משמעותו של "שוויון" זה ואיזה עניינים הוא מקיף?

לכאורה, נוסח הסעיף בלשון גורפת הבאה לתקן (במעין טכניקה שהיא ספק תיקון מפורש, ספק תיקון מכללא) כל הוראה בפקודת הביטוח אשר דנה בעבר ב"ביטוח חבות" בלבד. רוצה לומר, לשם מה תיקון שיטתי ומפורט של סעיפי הפקודה, אם ניתן להשיג אותה תוצאה באמצעות "הוראה כללית"?

דא עקא, קשה לקבל גישה זו חרף קסמה, וזאת ראשית, מחמת דרך ניסוחו של הסעיף הדין בשוויון זכאות לפי חוק הפיצויים, ולא לפי פקודת הביטוח; ושנית, לאור התוצאות מרחיקות-הלכת, העשויות לנבוע מגישה זו לגבי שלילת תוקפם של תנאים בחוזה הביטוח והגנות מבטח אחרות גם במישור תביעותיו של מבטוח ב"תאונה עצמית" (אם היא אמנם כלולה במסגרת "הביטוח האישי").

לדוגמה: ראובן מגיש הצעת ביטוח למבטח שבה מצהיר הוא ביודעין הצהרות כוזבות, כגון הצהרה שמעולם לא היו לו תאונות, בעוד שלמעשה היו לו תאונות רבות, או שאין לו הרשעות קודמות, בעוד שהוא עבריין מועד ודוקא בעבירות תנועה. יתר על כן: ראובן נוהג ברכב כשהוא עצמו מסומם וצמיגי הרכב שחוקים. ראובן נוהג ברכב ומתנגש בעמוד בשולי הדרך ונפצע קשה. הוא מגיש תביעה נגד מבטחו מכוח ביטוחו האישי, אך זאת מבלי שהודיע תחילה למבטח על התאונה.

אם תפורש ההוראה בסעיף 3(ב) כיוצרת "שוויון זכאות" בין המבטוח ב"תאונה עצמית" ובין נפגע אחר שהוא בבחינת צד שלישי כלפי מבטח, יוקנת לראובן המעמד

44 מכוח סעיף 18(1) לחוק הפיצויים.

45 מכוח סעיף 18(3) לחוק הפיצויים.

המועדף המוענק לצד שלישי בפקודה. או לא יוכל מבטח לטעון כנגד הטעייתו במזיד בעת כריתת החוזה (עקב סייגיו של סעיף 19), וכן לא יוכל לערור כל טענת הגנה המבוססת על אי-מילוי תנאים בפוליסה, כגון שראובן נהג ברכב במצב גופני ונפשי לא כשיר (תנאי הנשלל על-ידי סעיף 15); שראובן נהג ברכב לא תקין (תנאי הנשלל גם הוא על-ידי סעיף 15); שראובן לא מסר הודעה על התאונה (תנאי הנשלל על-ידי סעיף 14).

תוצאות יישומן של ההוראות בסעיפים 14, 15 ו-19 לפקודת הביטוח גם בתביעות מבוטח שנפגע ב"תאונה עצמית" עלולות – בנסיבות מסוימות – לערור את השאלה, האמנם לכך התכוון המחוקק בהתקינו את הוראת השוויון בסעיף 3(ב) לפקודה? שכן לא נקל נקבע, כי שאלת פיצויו של כל נהג בכל מקרה אמנם עמדה לנגד עיניו (בכפוף לחריגיו של סעיף 7 לחוק הפיצויים), חרף הנסיבות האישיות החמורות של המקרה (כגון, הוצאת ביטוח בתרמית).

זאת ועוד, הפוליסות ותעודות הביטוח המצויות כיום בשוק הביטוח (כפי שמגלה בדיקתנו האמפירית) כוללות תנאים בנושאים הנדונים בסעיפים 14 ו-15, ואשר תוקפם נשלל, לכאורה, לפי הוראות סעיף 3(ב) לפקודה, גם כלפי המבוטח עצמו, כגון: חובה למסור למבטח הודעה על תאונה וכל מידע נוסף, לרבות פרטים על הליכים משפטיים (תוקפו של תנאי לגבי עשיית מעשה לאחר התאונה נשלל על-ידי סעיף 14), וכן חובה נקיטת אמצעים לשמירה על תקינות הרכב (תנאי שתוקפו נשלל על-ידי סעיף 15). אם אמנם "הושווה" מעמדו של כל מבטח למעמדו של צד שלישי, איזו משמעות יש להתנאות אלה? כאן יש לציין, כי הפוליסות והתעודות נבדקו "ואושרו" על-ידי המפקח על הביטוח. כלום לא יצא הלה, וחברות הביטוח עמו, מן ההנחה, כי במישור יחסי המבוטח-הנוהג והמבטח יש עדיין תוקף להתנאות האמורות?⁴⁶

סעיף 3(ב).

2. סעיף 3(ב) יוצר שוויון זכאות לפי חוק הפיצויים בלבד

ניתן להציג טיעון זה כך: לפי לשונו של סעיף 3(ב) זכאי המבוטח ב"ביטוח אישי" לפיצוי כמו "נפגע אחר לפי החוק". רוצה לומר, "לפי החוק", להבדיל מ"לפי הפקודה". דהיינו, שלילת חוקפם של תנאים בפוליסה, השולל הגנות ואת המעמד המועדף לעניין סעיף 19, קבועים מלכתחילה בפקודת הביטוח, ולא בחוק הפיצויים, ועל כן אין שוויון זכאות לעניינה.

כפי שצוין לא אחת, יש להבין את התיקונים בפקודה על רקע הצורך ב"התאמה" של הוראותיה לסיטואציות הנדונות בחוק. אילו רצה המחוקק להקנות למבוטח ב"ביטוח אישי" את מעמדו "המועדף" של הצד השלישי בפקודה, היה מגסס את סעיף 3(ב) באופן שישקף זאת, דהיינו:

"המבוטח בביטוח לפי סעיף קטן (א) (2) יהא זכאי לפיצוי כפי שהיה זכאי לקבל נפגע אחר לפי החוק ולפי הפקודה"⁴⁶.

46 ההדגשה שלי – פ.ג. יש לתת את הדעת על כך, שכאשר חפץ המחוקק בצירת זיקה בין

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

כאן יש לציין, כי באמצעו את הנוסח הנוכחי של סעיף 3(ב) סטה המחוקק מנוסח הצעת התיקון של הסעיף אשר היה:

"הוראות החוק והוראות הפקודה יחולו על פסקה (2) לסעיף קטן (א) בשינויים המחוייבים"⁴⁷.

גם נוסח זה לא הבהיר את המצב לעניין הבעיה שעוררנו, והוא אמנם זכה לביקורת מוצדקת על כך⁴⁸. אך מסתבר עתה, כי במקום לשעות לביקורת, בחר המחוקק להוסיף עירפול, בכך שהשמיט כליל מנוסח הסעיף את איזכור פקודת הביטוח. לאור גישה זו ניתן לטעון, כי בכך גילה המחוקק את דעתו, ש"השוויון" הגדון אינו מתייחס להוראות בפקודת הביטוח אלא לחוק הפיצויים בלבד. משמעותו של טיעון זה היא, כי "זכאות לפי החוק" יש שתי פנים בלבד: ראשית, זכאות מבחינת הזכות לפיצויים המוגבלת על-ידי הוראות סעיף 7 לחוק⁴⁹. נהג-מבוטח ב"ביטוח אישי", הנפגע בנסיבות החריגות הכלולות בסעיף 7, לא יוכל לתבוע דמי ביטוח, כמו שלא יוכל לעשות כן כל "נפגע אחר לפי החוק"⁵⁰. שנית, זכאות מבחינת שיעורי הפיצויים ודרכי תשלומם, כמוסדר בסעיפים 4-6 לחוק, ככל "נפגע אחר לפי החוק".

ניתן להעלות נימוקים נוספים בזכות הטיעון האמור: לא ייתכן להכיר ביצירתה של מהפכה רבתי בתפיסה כללית של דיגי חוזים, ובכלל זה חוזה הביטוח— לפיה נתונות לכל צד לחוזה הטענות וההגנות הקבועות בדין— אלא אם כן נעשה הדבר בהוראת חוק מפורשת וחד משמעית, מה גם שלגבי חוזה ביטוח רכב מנועי ישנן הגבלות סטטוטוריות מפורשות לזכותו של צד שלישי בלבד. הכרה בדרך זו עומדת בניגוד גמור לכללי הפרשנות המקובלים.

זאת ועוד: אין הצדקה, מבחינת מדיניות החקיקה, מדוע יינהג מבוטח מדמי הביטוח, אם לא עמד בדרישות החוזה, או לא מילא אחר דרישות הדין. יש לזכור כאן, כי המבוטח מוגן על-ידי הוראות הדין הכללי עצמו, כאשר תנאי בחוזה הביטוח נוגד את הוראות חוק החוזים האחידים— תשכ"ד-1964, או מהווה "תנייה גורפת", כהגדרתה בחוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה) תשל"א-1971⁵¹. שלילת תוקפם של תנאים והגנות, הקבועה בפקודת הביטוח, נועדה להגן על הצד השלישי, שלא היה צד לאי-מילוי דרישות הדין והחוזה על-ידי המבוטח.

החוק לפקודה הוא עושה כן בלשון מפורשת. כך הוסף נושא הביטוח בסעיפים 8 ("ייחוד העילה") ו-5(3) (תשלום תכופ).

47 ה"ח תשל"ג 406.

48 אנגלרד, שם, 448-449.

49 ראה נוסח סעיף 7 בהערה 7 לעיל.

50 זוהי הנקודה שאליה מתייחס גם Kretzmer שם, 302, אך נראה שהבעיות שהוצגו כאן לא עמדו לדיון שם.

51 השווה הגישה המוצעת על-ידי פ' גולדשטיין "Uberrimae fidei" בחווי ביטוח לאחר תיקנת חוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973 "עיוני משפט ה תשל"ז 345, 364. חוזה הביטוח הוא, כידוע, חוזה אחיד (ראה ע"א 39/71 צור נ' ווסטנג, פ"ד כו (1) 190), אך על המבוטח להוכיח, כי התנאי המסוים הוא גם "מגביל" וגם "מקפח" (לענין הסעיפים 14 ו-15 לחוק החוזים האחידים, תשכ"ד-1964).

הפועל היוצא הוא אפוא כי אמנם לא ניתן עוד לכנות את פקודת הביטוח בשם "פקודת ביטוח רכב מנועי (סיכוני צד שלישי)" שכן היא כוללת כיום גם "ביטוח אישי", אך אין פירוש הדבר שקיימות בפקודה הוראות זהות לגבי שני סוגי הביטוחים. לפיכך גם כוללות כיום הפוליסות ותעודות הביטוח המצויות בשימוש בשוק הביטוח התגאות שונות, אשר חרף שלילת תוקפן בפקודה, עדיין הן יפות במישור היחסים שבין המבטח למבוטח במסגרת "הביטוח האישי".

3. סעיף 3(ב) יוצר "שוויון זכאות" גם על-פי פקודת הביטוח

חרף התוצאה ההגיונית שאליה מביאה הפרשנות שהוצעה לעיל, אין היא יכולה להתקבל מאחר שהיא מתעלמת מעובדת יסוד שאין עליה עוררין: במסגרת ה"ביטוח האישי" נכללים נזקי גוף של נוהגים הנפגעים בתאונות שמעורב בהן רכב אחר. אם נקבל את גיסיון הפרשנות המוצע, יורע מצבם של אלה לעומת מצבם ערב חקיקת התיקון לפקודה, שאז היו יכולים לתבוע את המבטח של הנוהג הפוגע, שכן הם היו כלפיו בבחינת צד שלישי שנהנה מהוראות הסעיפים 14, 15 ו-19 לפקודה. עתה, משתוסדרה תביעתו של נוהג כזה במסגרת "הביטוח האישי", לפיו מופנית התביעה נגד מבטחו הוא, לא ייתכן לגרוע מזכויותיו, בעיקר אם נקבל את הדעה שהוצגה לעיל, לפיה נוצר "הביטוח האישי" לצורך הסדרי תביעה בין מבטחים בלבד.⁵²

באשר לטענה לגבי העדר איזכור פקודת הביטוח בנוסח סעיף 3(ב), הרי ניתן להשיב כי חסרון זה אינו משמעותי, שכן יש לקרוא את הסעיף כך:

"המבוטח בביטוח לפי סעיף קטן (א) (2) יהיה זכאי לפיצוי [לפי הפקודה]⁵³ כפי שהיה זכאי לו נפגע אחר לפי החוק."

רוצה לומר, מכיוון שסעיף 3(ב) קבוע בפקודת הביטוח עצמה, הרי ממילא הוא קובע זכאות לפי פקודה זו — לרבות כל הוראותיה החלות על צד שלישי.

זאת ועוד: יצירת שוויון זכאות בין נוהג-מבוטח הנפגע ובין צד שלישי, כמשמעותו בפקודה, עולה בקנה אחד עם תיקונים אחרים שנעשו בפקודת הביטוח, דהיינו, ביטול זכות ההשבה של מבטח כלפי מבוטח עם ביטול ההוראות בנדון בסעיפים 14(ב), 16 סייפא ו-22 לפקודה.⁵⁴

הנמקה זו מחייבת הסבר של נקודת מוצא יסודית בהבנת דיני ביטוח רכב מנועי: קיימת זיקה ברורה בין יצירת מעמדו המועדף של צד שלישי על-פי הסעיפים 14, 15 ו-19 לפקודה ובין מתן הגנה למבטח כנגד המבוטח שלו באמצעות זכות ההשבה, המוקנית למבטח בגין כל תשלומים ששילם לצד שלישי עקב שלילת הגנותיו בסעיפים האמורים. במלים אחרות, ערב תיקון הפקודה קבע הדין, כי בצד חובתו של המבטח לשלם דמי ביטוח לצד השלישי ללא התחייבות בהגנות ובטענות מסוימות של המבטח,

52 השווה דעתו של ד' מור, "חוק הפיצויים ופקודת הביטוח" ימי עיון על חוק הפיצויים ותנעמי תאונות דרכים (המכון להשתלמות עורכי דין, תל-אביב, 1977).

53 תוספת שלי — פ.ג.

54 מכוח סעיף 18(7)(8) ו-10 לחוק הפיצויים.

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

נשמרה זכותו של המבטח להשבת דמי ביטוח אלה מאת המבוטח, אשר כלפיו הגנות וטענות אלה שרירות וקיימות.⁵⁵

ככל שהדבר נוגע להוראות פקודת הביטוח נוצרו אפוא בעבר שני מישורים של יחסים מבחינתו של המבטח: (1) מישור יחסי המבטח עם הצד השלישי – במישור זה גשלה ממבטח אפירות להסתמך על טענות והגנות מסוימות כאמור. ו-(2) מישור יחסי המבטח עם המבוטח – הפקודה עסקה במישור זה כאשר היקנתה למבטח – בנוסף על זכותו בדין הכללי לכך – זכות השבה נגד המבוטח. וכאן עמדו לו למבטח כל טענות ההגנה המוכרות על-פי דיני החוזים הכלליים. והנה, עתה, עם תיקון הפקודה, בוטלו גם הוראותיה לגבי זכות ההשבה של המבטח נגד המבוטח. במלים אחרות, מישור היחסים של מבטח ומבוטח, שנוולד על רקע מישור יחסי של המבטח עם הצד השלישי, שוב אינו קיים. מכיוון שכיום אין הפקודה כוללת עוד סוג אחד של ביטוח בלבד, הרי אין מלכתחילה מקום להבחין בין שני סוגי המבוטחים. אם בוטלה זכות ההשבה, ממילא אתה למד כי גם נגד המבוטח עצמו לא תעמדנה למבטח טענות ההגנה הנדונות.

ניתן לחלק מלכתחילה על שיבוצו של נושא זכות ההשבה כסימוכין לפרשנות המוצעת כאן, בטענה, כי מעולם לא הושתתה זכות המבטח להשבה גם לגבי מבוטח בביטוח רכב מנועי על הוראות בפקודת הביטוח, או בתווה הביטוח, מכיוון שמקורה הוא בדין הכללי ("דיני עשיית עושר ולא במשפט") והוראות הפקודה רק נתנו לה גושפנקא נוספת בעניין ספציפי.⁵⁶

לדעתנו אין לקבל טענה זו, משום שענייננו כאן הוא בפרשנותה הראויה של הוראה ספציפית בפקודה (סעיף 3(ב) המתוקן), ולעניין פרשנות הוראה זו יש ללמוד מהוראות אחרות בפקודה. משהוכנס שינוי בהוראות אלה, ניתן ללמוד מהן על משמעותה של ההוראה נושא הדיון.⁵⁷

4. מסקנות

לדעתנו, אין מנוס מקבלת הפרשנות השנייה, הדוגלת ב"שוויון זכאות" של המבוטח בביטוח אישי לפי הפקודה, אף כי אין היא, כאמור, נקיה מספקות. יתר על כן, הקשיים שהצבענו עליהם לעיל גורמים כיום ללבטים רבים אצל העוסקים בתחום הביטוח, שאינם יכולים לאמץ מסקנה פסקנית בנדון.⁵⁸

הפעל היוצא ממסקנתנו הוא, כי עקב הפרשנות המועדפת נוצרות תוצאות בלתי רצויות בהליכי-תביעה של מבוטח, הנפגע ב"תאונה עצמית", כאשר גם בהם מנוע עתה

55 כפי שנובע מהוראות הסעיפים 14(ב), 16 סיפא ו-22 לפקודה לפני ביטולם.

56 השווה אנגלרד, שם, 449–450.

57 יהיה מי שיבקש ללמוד לענייננו מדגבלתה של זכות החזרה בסעיף 9 לחוק הפיצויים. לסוגיית החזרה היבטים רבים המחייבים דיון נפרד. כל שניתן לומר לעניינה במסגרת זו הוא שההגבלה בסעיף זו תומכת בגישתנו.

58 המחבר עצמו חזר בו מהדעה שהביע בהצאתו על הנושא "חוק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים ופקודת ביטוח רכב מנועי – זיקות גומלין", ימי עידן על הזק הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים (המכון להשכלמות עורכי דין, תל-אביב, 1977).

מבטח מלהעלות את טענותיו ואת הגנותיו, עקב תחולת הסעיפים 14 ו-15 ו-19 לפקודת הביטוח. מאידך גיסא, לא ניתן לפגוע בזכויותיו של נוהג נפגע בתאונה שמעורב בה רכב אחר (שהיה מאז ומעולם בבחינת צד שלישי לעניין שלילת הגנותיו של מבטח) רק בשל כך שלגבי נוהג-נפגע אחר הכלול ב"ביטוח האישי" נוצר מצב תמוה.

יתר על כן, ניתן לטעון, כי מבחינה סטטיסטית אחוז "התאונות העצמיות" הוא קטן למדי⁵⁹, כך שהתוצאות שהתרעגו עליהן במהלך דיוגנו מאבדות משהו מתרופותן. הפתרון היחידי לסבך הפרשות שנוצר, הוא לקבוע, כי "הביטוח האישי" מתייחס אך ורק לנזקי גוף של נוהגים בתאונה שמעורב בה רכב נוסף, ואינו מתייחס, מלכתחילה, ל"תאונות עצמיות", שכן, כל מה שה"ביטוח האישי" בא לכסות היה נזקי-גוף של נוהגים שפגיעתם נדונה בחוק הפיצויים, כאשר הוראותיה המתוקנות של פקודת הביטוח באות רק ליצור התאמה מבחינה "ביטוחית" לסיטואציות המוכרות על-ידי החוק כמוצג לעיל⁶⁰.

ו. תפקידה של הקרן לנפגעי תאונות דרכים ו"הביטוח האישי"

ערב חקיקת חוק הפיצויים היתה התוצאה של אי-קיום ביטוח, או אי-קיום ביטוח מספיק בידי המזיק, העדר מקור כספי לגביית נזקי הגוף של הצד השלישי. "הישועה" היחידה שהיתה יכולה לצמוח לנפגע היתה ממוסד וולונטארי, שפעל מכוח הסדר פרטי בין מבטחים והידוע בשם "קרנית" (לשעבר "משרד מבטחי מכוניות" – מ.מ.מ.). אולם מקרי הפיצוי באמצעות גוף זה היו מוגבלים, והנפגע היה נתון לחסדו של המוסד. כך היה, למשל, נסיבות שבהן נשאר נפגע ללא פיצוי בשל תקפותם של תנאים וחריגים לחבות בחוזה הביטוח, המוכרים עדיין על-ידי הדין מבחינתו של המבטח⁶¹. שכן, יש לזכור, כי שלילת ההגנות, שעמדנו עליה לעיל, מוגבלת לעניינים הספציפיים

59 על-פי אומדנו של יי כהנא, הערה 34 לעיל, 1-5, מהוות תאונות שבהן לא מעורב רכב נוסף 25% מכלל התאונות שבהן נפגעים נוהגים.

60 ראה סעיף ד(3) לעיל. עם זאת, ניתן לעורר את השאלה הבאה: אם "תאונה עצמית" אמנם אינה כלולה במסגרת הביטוח האישי שבפסיקה (א)2, הרי יש בכך כדי לעורר בעיה עקרונית, והיא משמעותה מלכתחילה של הוראת השוויון שבסעיף 3(ב). שכן, אם במסגרת פסיקה א(2) מבוטחים רק נוהגים הנפגעים על-ידי נוהגים אחרים, אין לכאורה כל משמעות להוראה שבסעיף 3(ב). מטרתו של סעיף זה היא לכאורה להשוות דוקא את מעמדו של הנוהג הנפגע ב"תאונה עצמית" עם מעמדו של נוהג אחר. תשובתנו לכך היא, כי ניתן לטעון (לפחות בצורה אקאדמית, כמוסבר בסעיף ד(3) לעיל), כי סעיף 3(א) כולל בפסיקאות (1) ו"2) הסדרי ביטוח "מעין מינהליים" בלבד. רוצה לומר, נפגע שהוא הולך רגל או נוסע תובע נוהג מכוח ביטוח החבות של הנוהג הקבוע בפסיקה (א)1, ואילו נפגע שהוא הנוהג עצמו תובע את מבטחו הוא, כנגבוע בפסיקה (א)2, שכן לאור ביטול עיקרון האשם אין עורר טעם כי יתבע את מבטחו של הנוהג האחר על-ידי ביטוח החבות של זה האחרון. בסעיף 3(ב) מבהיר המחוקק, כי חרף ביטוחו האישי של הנוהג הנפגע (על-ידי נוהג אחר) והיותו בבחינת צד א (להבדיל מצד ג) כלפי מבטחו הוא, הרי מעמדו שווה לכל נפגע אחר על-ידי הפקודה. כך לא יוכל מבטח לעורר נגדו טענות הגנה מסוימות הנידונות בסעיפים 14, 15 ו-19 לפקודה. והרי לך תרומתו של סעיף 3(ב) למעמדו של נוהג הנפגע על-ידי נוהג אחר.

61 ראה הערה 13.

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

הנוכחים בסעיפים 14, 15 ו-19 לפקודת הביטוח, ועדיין יכול מבטח לכלול חריגים ותנאים בפוליסת הביטוח המקנים לו פטור, לרבות כלפי צד שלישי, כך פטור עדיין מבטח מתשלום, אם הוכיח, למשל, כי הנוהג השתמש ברכב שלא למטרות הנקובות בפוליסה.

לאור ההכרה בהצדקה שיש עדיין להכללת הגבלות וחריגים שונים מבחינת המבטח התקפים כנגד כל תובע, מצד אחד, ומתוך הצורך שלא להותיר נפגעים ללא פיצוי כלל בשל הגבלות וחריגים אלה וכן בשל אי-קיומו של ביטוח כלל, או בשל אי-קיום ביטוח תקף (למשל, עקב אי-תשלום פרמיה), מצד שני, יצר המחוקק בחוק הפיצויים "מבטח סטטוטורי", הבא במקרים מעין אלה במקום המבטח הפרטי – "קרן לנפגעי תאונות דרכים" (להלן – הקרן). השאלה היא, באיזה מקרים בא מבטח זה במקום המבטח הפרטי במסגרת "הביטוח האישי" ?

נדגים את הבעיה: שמעון מבוטח ב"ביטוח חבות" וב"ביטוח אישי" למקרים שבהם השימוש ברכב מוגבל בפוליסה (או בתעודת הביטוח) לשימוש למטרות חברתיות, הגאה ותענוג בלבד. שמעון גורם ל"תאונה עצמית". בעת התאונה נסע ברכב גם מידד. שמעון ומידד ניזוקו נזק גוף. התאונה אירעה כאשר שמעון השתמש ברכב לצורכי עסק של הובלת משאות (דהיינו, בניגוד להוראות השימוש). מידד מגיש את תביעתו נגד מבטחו של שמעון מכוח "ביטוח החבות" של שמעון. שמעון מצידו מגיש תביעה נגד מבטחו בגין נזקי גופו שלו מכוח "הביטוח האישי". המבטח מתגונן בשתי התביעות בטענת פטור מחמת תחולתו של תנאי המגביל את השימוש. אם יעלה בידי המבטח להוכיח את תחולתה של ההגבלה, תדחינה שתי התביעות. כיצד ייפרעו שני הנפגעים? לדעתנו, יוכל רק מידד, הנוסע, לפנות אל הקרן בתביעת פיצוי, ואילו שמעון, הנוהג, ישאר ללא שיפוי. ההנמקה לכך נעוצה בנוסחה של ההוראות המגדירות את חיוביה של הקרן בחוק הפיצויים. סעיף 12 לחוק קובע:

"(א) תפקידה של הקרן הוא לפצות נפגע הזכאי לפיצויים לפי חוק זה ואין בידו לתבוע פיצויים מאת מבטח מחמת אחת מאלה:

(1) הנוהג האחראי לפיצויים אינו ידוע.

(2) אין לנוהג ביטוח לפי פקודת הביטוח, או שהביטוח שיש לו אינו מכסה את החבות הנדונה.

.....

(ב) במקרים המנויים בסעיף קטן (א) זכאי הנפגע לקבל פיצויים מהקרן כשם שהיה זכאי לקבל ממבטח...". וגו'.

לגישתנו, מן הראוי לתת את הדעת בראש ובראשונה על נקודת המוצא לדיון כאן, והיא, ההקפדה שלא לערבב בין הוראות פקודת הביטוח הדנות במהותו ובהיקפו של הביטוח הנעשה על-ידי מבטח פרטי ובין הוראות סעיף 12 לחוק הפיצויים והחוק בכלל. לדעתנו, המפתח לאפשרויות הפניה לקרן מצוי בחוק הפיצויים בלבד: הוא שיוצר את הקרן והוא הקובע את חיוביה. אין להיזקק בנדון לכל דבר חקיקה אחר. והנה, סעיף 12 קובע, תנאי מוקדם לפניה כזאת, והוא זכאותו של הפונה לפיצויים לפי חוק הפיצויים ("תפקידה של הקרן הוא לפצות נפגע הזכאי לפיצויים לפי חוק זה..."). לפיכך, כל נפגע הנפגע בתאונת דרכים שעל-פי נסיבותיה חל עליה חוק הפיצויים,

הוא נפגע "הזכאי לפיצויים" על פיו. כפי שציינו לעיל, דן החוק בסיטואציות של "אחריות" בלבד; אחריות של מכתמש ברכב כלפי אדם אחר, ויהיה זה הולך רגל, או נפגע אחר מחוץ לרכב, נוסע, או נוהג⁶². לגבי נוהג זה חייבת להיות אחריות של מכתמש אחר ברכב. הפועל היוצא הוא, כי נוהג המבוטח ב"ביטוח אישי" הנפגע בתאונה שמעורב בה רכב אחר, הוא בבחינת "נפגע הזכאי לפיצויים לפי חוק זה". לעומת זאת, נוהג הנפגע ב"תאונה עצמית" — כמו שמעון בדוגמה שהבאנו לעיל — אינו בבחינת נפגע כזה. האם יוכל הלה להיעזר בהוראות סעיף 3(ב) לפקודת הביטוח היוצר "שוויון זכאות" של נוהג המבוטח ב"ביטוח אישי"? להזכירנו, קובע סעיף זה: "המבוטח בביטוח לפי סעיף קטן (א) (2) יהא זכאי לפיצוי כפי שהיה זכאי לקבל נפגע אחר לפי החוק."

לדעתנו, משהעדפנו לעיל את הפרשנות הקובעת, כי סעיף זה קובע "שוויון זכאות" לפי הפקודה — דהיינו, שיש לקרוא את הסעיף כאומר, שהמבוטח בביטוח כאמור יהא זכאי לפי הפקודה לפיצוי⁶³ — אין אנו יכולים לחזור ולהשתמש בהוראה המצויה במעשה חקיקה אחד (קרי: פקודת הביטוח) לכסרת יצירת זכאות על-פי מעשה חקיקה אחר (קרי: חוק הפיצויים). לא ניתן למצוא בפקודת הביטוח מקור לפנייה לקרן בנסיבות שלא הוכרו בחוק הפיצויים. חוק זה הוא מעשה החקיקה הבלעדי הקובע את התנאים לפנייה אל הקרן, ולא הפקודה.

התוצאה שהגענו אליה עונה גם על ההיגיון שביצירת הקרן ובתפקידה הסוציאלי: הקרן הוקמה על רקע היסטורי מסוים שלא ניתן להתעלם ממנו, רקע שבו נותרו נפגעים (שהם בבחינת צד שלישי בדיני ביטוח) ללא מקור כספי, מאחר שהסדר של "קרנית" היה הסדר שבחסד. מתוך דאגה לנפגעים אלה, ולא לנוהגים הנפגעים ב"תאונות עצמיות", הוקנת לה, לדעתנו, מעמד סטטוטורי.

ז. סיכום

תחום הפיצויים לנפגעי תאונות דרכים, שבשנים האחרונות הוקדכו לו תשומת לב, טיפול ומשאבים רבים זכה, בסופו של דבר, להסדר תחיקתי, אשר הסתום בו מרובה על הגלוי.

הדיון המקוצר שערכנו במספר מוגבל מאוד של נושאים הקשורים בהיבט הביטוחי בלבד — מתוך שלל הנושאים הבעיות שהציב לנו הסדר זה⁶⁴ — מגלה, ראשית, חולשת-יסוד בעצם התפיסה המונחת בבסיסו, דהיינו, יצירת חקיקה המושתתת על הרכבה של שתי מערכות דינים — נזיקין (בדמות עקרונות אחריות ופיצויים בחוק נזיקין חדש) וביטוח (בדמות "תיקוני התאמה"), כאשר קיימת זיקה שאינה ברורה כלל ועיקר למערכת דינים שלישית — פקודת הנזיקין. שנית, כישלון בניסוחן של

62 ראה סעיף 2(א) לחוק הפיצויים (הערה 7 לעיל).

63 ראה סעיף ה(4) לעיל.

64 ראה הערות 3, 6, 14, 36 ו-57 לעיל.

"ביטוח חבות" ו"ביטוח אישי" לאחר תיקון פקודת ביטוח רכב מנועי

הוראות-דין, שנועדו לתת מענה חד-משמעי על שאלות בעלות אופי מעשי, יומיומי, הכרוכות במשאבים כספיים ניכרים ביותר.

ניתן לטעון, כי אין עוד כיום טעם וצורך בבדיקה מדוקדקת של מהות ההתאמה של ההסדר הביטוחי בפקודת הביטוח להסדר הנויקין בחוק הפיצויים, לרבות בחינה של המושגים העקרונות של חוק זה, שכן כל אלה מהווים מקשה אחת של חקיקה בעלת אופי ומגמה סוציאליים בלתי מוגבלים, שעניינם, בסופו של דבר, מתן תשלום בכל מקרה.

לדעתנו אין לקבל גישה זו מעיקרה. לשונו של גסח החקיקה מחייבת דיון בה לגופה, מבלי שנוכל להיתלות בכוונה הסוציאלית הערטילאית של המחוקק לפתרון השאלות המתעוררות. חובתנו לבדוק—הן מבחינה עיונית והן מבחינה מעשית—באיוז מידה אמנם ניתן לכוונת אלה או אחרות ביטוי הולם ומספיק בלשון הדין. כך עדיין ישנו, לדעתנו, סיטואציות, שבהן אין מקום לשיפוי של נפגע על-ידי איזה גורם שהוא. בסיטואציות אחרות יש חשיבות מעשית רבה לשאלה (אף כי אין היא מעניינת של הנפגע), מי הגוף המשלם: הקרן או המבטח?

קיימות שאלות עקרוניות בתחום הביטוח גופו שנתרו ללא תשובה ברורה, כגון שאלת המפתח לגבי מידת תחולתן של ההוראות בפקודת הביטוח, ששללו בעבר תוקפם של תנאים והגנות מבטח כלפי צד שלישי, במישור הישיר של יחסי מבטח ומבטח במסגרת "הביטוח האישי". במקום למצוא בחקיקה פתרון חד-משמעי לשאלה ראשונית ואלמנטארית זו, אנו נאלצים להתלבט בפרשנותה של ההוראה בסעיף 3(ב). התוצאה—פוליסות ביטוח הרכב המצויות כיום בשימוש (לאחר בדיקתן ו"אישורן" של המפקח על הביטוח) כוללות, כבעבר, תנאים, שספק אם הם תקפים כלפי איזה תובע-נפגע שהוא, לרבות המבוטח.

חובת ההזדקקות למונחים כגון "חבות אחרת", בתחום "ביטוח החבות" בנוסף לחבות מכוח חוק הפיצויים, או "נהיגה ברכב", כתנאי מוקדם לשיפוי⁶⁵ לפי פקודת הביטוח, להבדיל מ"שימוש ברכב" כדרישת חוק הפיצויים—פותחת פתח להצעות פרשנות מגוונות.

במלאות שנה להפעלתה של החקיקה⁶⁶, יש מקום לעיון מחדש ב"מעשה המרכבה" שנוצר, כדי שנוכל לגסוע בה ללא האונה⁶⁷.

65 ראה סעיף ד(3) והערה 36 לעיל.

66 מועד תחילת תוקפו של חוק הפיצויים הוא 25 בספטמבר 1976 (סעיף 23 לחוק).

67 לאחר שהוכנס המאמר לדפוס נודע, כי ועדת חוקה, חוק ומשפט "יושבת על מדוכת התיקונים" של חוק הפיצויים, כדי לדון בהצעות תיקונים שונות. יחד עם זאת גראה, כי עיקר ההצעות הוא בתחום שיעור הפיצויים והקטנתם לאור ההעלאות בתשלומי הפרמיות.